

*Шаган Артем Леонідович,
здобувач Київського національного університету
культури і мистецтв*

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ДІАЛОГ ЯК ФОРМА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Мета дослідження – проаналізувати умови та специфіку громадянського діалогу як соціокультурного феномену. Довести, що громадянський діалог є умовою й засобом соціальної комунікації та спрямований на реалізацію потреб людини. **Методологічною основою дослідження** є загальнонаукові принципи, на яких ґрунтуються сучасні підходи до вивчення громадянського діалогу в розрізі соціокультурних явищ. Застосовано аналітичний, культурологічний, структурний методи для досягнення означеної мети дослідження. **Наукова новизна** роботи полягає в узагальненні теоретичних положень наукового дискурсу щодо громадянського діалогу та обґрунтуванні його принципів як форми соціокультурної взаємодії в сучасному суспільстві. **Висновки.** В результаті дослідження встановлено, що громадянський діалог як форма соціокультурної взаємодії та діалогічність як невід’ємна складова різних сфер діяльності суспільства, є однією із вимог часу та становить фактор розвитку суспільства в контексті інтенсифікації його цивілізаційної динаміки. Вміння слухати і чути один одного – це ті культурні навички, які стають дедалі більш затребуваними й розглядаються як необхідний елемент утворення нової культури співіснування людей.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадянська культура, громадянський діалог, діалогічність, толерантність.

Шаган Артем Леонідович, соискатель Киевского национального университета культуры и искусств

Гражданский диалог как форма социокультурного взаимодействия

Цель исследования – проанализировать условия и специфику гражданского диалога как социокультурного феномена. Доказать, что гражданский диалог является условием и средством социальной коммуникации и направлен на реализацию потребностей человека. **Методологической основой** исследования являются общенаучные принципы, на которых основываются современные подходы к изучению гражданского диалога в разрезе социокультурных явлений. Применен аналитический, культурологический, структурный методы для достижения указанной цели исследования. **Научная новизна** работы заключается в обобщении теоретических положений научного дискурса в отношении гражданского диалога и обосновании его принципов как формы социокультурного взаимодействия в современном обществе. **Выводы.** В результате исследования установлено, что гражданский диалог как форма социокультурного взаимодействия и диалогичность как неотъемлемая составляющая различных сфер деятельности общества, являются одним из требований времени и составляет фактор развития общества в контексте интенсификации его цивилизационной динамики. Умение слушать и слышать друг друга – это те культурные навыки, которые становятся все более востребованными и рассматриваются как необходимый элемент образования новой культуры сосуществования людей.

Ключевые слова: гражданское общество, гражданская культура, гражданское диалог, диалогичность, толерантность.

Shagan Artem, PhD-candidate of Kyiv National University of Culture and Arts
Civil dialogue as a form of social and cultural interaction

Purpose of Article. The aims of the article are to analyse the conditions and specifics of the dialogue as a social and cultural phenomenon, to prove that the dialogue is the condition and the way of social communication, aimed at the realization of human needs. **Methodology.** The methodological basis of the study is the general scientific principles and methods, which are based on modern approaches to the researches of the main features of the dialogue. **Scientific Novelty.** The scientific novelty of the work is the systematization of the existing theories of dialogue and determination of its principles. **Conclusions.** In the article the civil dialogue as a form of social and cultural interaction is analysed. Dialogism is one of the requirements of the epoch and is a prerequisite for the survival of humanity in the modern world. The ability to listen to and hear each other are the cultural skills that are becoming increasingly popular. They are seen as a necessary element of the creation of a new culture of human coexistence.

Keywords: society, civic culture, civil dialogue, dialogism, tolerance.

Актуальність теми дослідження. Визначальним фактором ефективного функціонування органів державної влади є взаємообумовлююча функція з представниками громадянського суспільства. Конструктивний діалог держави з громадянськими інституціями є показовим для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також формує політичну, правову і громадянську культуру.

Культура відіграє важливу роль у процесах демократичного розвитку держави, зокрема створення належних умов для забезпечення культурних прав і свобод, які знаходять прояв у дотриманні свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, свободи об'єднань, свободи зборів, участі громадян в управлінні державними справами та місцевому самоврядуванні. Розвиток громадянського суспільства неможливий без належного рівня громадянської культури.

Діалог як важливий компонент формування громадянської культури передбачає запровадження дієвих механізмів, спрямованих на процеси гуманізації суспільних відносин. Останні, в свою чергу, передбачають пошук нових форм для встановлення гуманістичних суспільних відносин, основою яких має стати соціалізація людини. В основі соціалізації покладено принцип реалізації загальнолюдських цінностей в суспільстві та практичній життєдіяльності людей.

Реалії вітчизняного культуротворення актуалізують питання щодо врахування ціннісних орієнтацій, національної ідеї та ментальності у процеси формування громадянського діалогу, культури загалом. Людина як найвища цінність держави та основний носій культури є головним суб'єктом у процесі комунікації, в її різноманітних проявах і локаціях.

Вище окреслене дає нам право констатувати, що громадянський діалог як форма соціокультурної взаємодії і його феномен є актуальним для сучасної України. Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, актуалізують питання вивчення потенціалу громадянського діалогу, його виняткової ролі і значення для входження в європейський простір. У свою чергу, набувають актуалізації нові підходи до вивчення ціннісного виміру діалогічності з урахуванням реального стану та динаміки сучасного соціокультурного простору.

Не зважаючи на підвищену увагу до принципів діалогічності в гуманітарній та суспільній сфері останнього часу та теоретичного обґрунтування громадянського діалогу, аналіз наукових джерел засвідчив, що дана проблематика є

малодослідженою, з огляду на відсутність дисертаційних досліджень, монографій, присвячених аналізу громадянського діалогу.

Культура, цінності та ціннісні орієнтації є предметом наукового інтересу протягом багатьох століть. Теоретичну базу дослідження склали класичні праці видатних мислителів минулого: Платона, Аристотеля, Дж. Локка, Д. Юма, І. Канта, Г. Гегеля, Г. Ріккєрта, В. Віндельбанда, Г. Сковороди, П. Юркевича, М. Лосського та ін., а також праці сучасних вітчизняних та зарубіжних авторів, які досліджували феномен цінностей та ціннісних орієнтацій, зокрема, праці В. Андрущенко, А. Абишевої, Т. Аболіної, Р. Апресяна, М. Бахтіна, І. Бичка, В. Василенка, Г. Волинка, Є. Головахи, А. Гусейнова, М. Кагана, С. Крилової, Д. Леонтьєва, В. Малахова, І. Нарського, А. Ручки та ін.

Ціннісні орієнтації в контексті архетипічного поля культури стали предметом досліджень таких авторів, як: В. Шинкарук, С. Кримський, О. Лосєв, І. Ільїн, В. Кремень, М. Попович та ін. При розгляді питання розвитку системи цінностей громадянського суспільства використовується потенціал світової науки, зокрема, таких дослідників як Р. Алмонд, В. Віндельбанд, Ю. Габермас, Е. Дюркгейм, Д. Кін, В. Франкл, М. Ховард, Ю. Шрейдер; та вітчизняних дослідників: В. Баркова, В. Вітюка, К. Гаджієва, В. Гутарова, С. Грабовського, М. Михальченка, О. Забужко, І. Кального, А. Карася, А. Колодій, І. Кресіної, В. Сівєрса тощо.

Мета дослідження – проаналізувати умови та специфіку громадянського діалогу як соціокультурного феномену. Довести, що громадянський діалог є засобом соціальної комунікації та спрямований на реалізацію потреб людини.

Виклад основного матеріалу. Громадянська культура як поняття, що включає в себе культуру політичної свободи, високу активність, здатність до діалогу, толерантність, повагу до людської особистості, відповідальність, солідарність, справедливість, негативне ставлення до будь-яких форм насильства.

Особливу увагу слід звернути на потенційну здатність до діалогу, оскільки за своєю сутністю громадянське суспільство – це діалогічне, комунікативне співбуття вільних суб'єктів. Діалогічність виступає однією із вимог сучасного світу і передумовою виживання людства в сучасних умовах. М. Бахтін, один із творців теорії діалогу, який обґрунтував його методологічні принципи, вважав, що ХХ століття – це століття великого діалогу. Принцип діалогу він вважає однією із засадничих рис людських взаємин. Вміння слухати і чути один одного, увійти в контекст чужої думки – ці культурні навички стають дедалі усе більш затребуваними, розглядаються як необхідний елемент, ланка утворення нової культури співіснування людей [1].

До основних рис діалогу як особливої форми комунікації належить те, що, на відміну від суперечки з її прагненням до істини, означає рух до розуміння і взаєморозуміння. За М. Бубером, істина діалогу – це «територія згоди», коли кожна із сторін визнає співбесідника в якості унікальності, самоцінності, що має власні судження відносно всього у світі. Сторони прагнуть зрозуміти одна одну, зрозуміти сенс буття співбесідника. Тим самим, діалог постає як єдиноможливий спосіб буття серед людей, як спосіб їхнього єднання на будь-яких рівнях. У справжньому діалозі немає ставлення до співбесідника як до об'єкту повчання чи звинувачення, а має місце пошук спільних цінностей [2].

Не менш важливою складовою конструктивного громадянського діалогу є толерантність. У довідкових виданнях толерантність (від лат. *tolerans, tolerantis* – терплячий) трактують як терпимість до чужих думок, ідей, вірувань, вчинків. [4, 353].

Досліджуючи феномен толерантності в культурних трансформаціях, професор О. Копієвська наголошує, що саме завдяки культурі між представниками різних етнічних, національних, релігійних спільнот виникає міжкультурний діалог, який ґрунтується на характерних для цієї культури цінностях, однією з яких є толерантність. Так, на думку дослідниці, толерантність в сучасному науково-практичному дискурсі характеризується міждисциплінарним підходом до визначення її феномену. Толерантна громадянська культура передбачає, по-перше, що особистість з її власною системою цінностей не пригнічують, по-друге, толерантність культури суспільства проявляється в тому, що за іншими громадянськими культурами також зберігається право на існування [7, 35].

Принципи толерантності формуються в Європі у ХVІІ столітті, а сама толерантність визнається якістю громадянськості. На думку Дж. Локка, існування

громадянської толерантності сприяє усуненню хвилювань і ворожнечі, а також приводить суспільство і державу до миролюбства.

Як зазначає О. Касьянова, ідея терпимості стає філософською категорією і при подальшій розробці виходить за рамки конфесійного значення. Однак саме становлення толерантності як принципу, що регулює життя суспільства і культури, слід виводити з необхідності узгодження міжконфесійних розбіжностей. Саме релігійний досвід послужив джерелом оформлення нових засобів регулювання взаємовідносин між соціальними групами. Принцип терпимості базувався на трьох основних елементах: повага до власності, повага до прав людини, повага до правових інститутів суспільства [6, 45].

У другій половині ХХ століття поняття «толерантність» піднялося до рівня широкого цивілізаційного феномена. Проблеми толерантності в добу глобалізації знайшла своє закріплення в цілому ряді міжнародних документів, прийнятих на рівні ООН, ЮНЕСКО та ін. Якщо раніше поняття толерантності було синонімом терпимості, то тепер його змістовне наповнення значно розширилось. На сучасному етапі толерантність є предметом міждисциплінарних досліджень і використовується в різних галузях знання – етиці, психології, педагогіки, політиці, філософії та ін.

Толерантність розглядається не просто як поняття, а як певне суспільно-духовне явище, яке має бути представленим на всіх рівнях соціально-духовної організації людського суспільства. Це складний феномен, який проявляється різноманітним своїм видів, форм, трактувань.

Виокремлюють два типи толерантності: зовнішню і внутрішню. Толерантність зовнішня – сформоване переконання, що дозволяє особистості допускати наявність у інших власної позиції, здатності розглядати конфліктну ситуацію із різних точок зору. Толерантність внутрішня – здатність зберігати рівновагу у конфліктних ситуаціях, приймати рішення і діяти у цих умовах [5, 230].

У цілому толерантність тлумачиться не лише як терпимість, або байдужість, а, насамперед, як активне взаємовідношення, яке знаходить свій вияв у повазі і любові до різноманіття світу, що проявляється в різних культурах, релігіях, антропологічних типах. На наш погляд, передбачається і важливе обмеження: це розмаїття не повинно виходити за рамки загальноновизнаних норм гуманізму в його загальнолюдських і національних формах вираження, тобто толерантність передбачає не повну безпринципність, а певний компроміс, який, однак, неприпустимий, коли стикаються з насильством в його різних формах, порушенням прав людини, жорстокістю, дискримінацією, тиранією, тероризмом, екстремізмом, приниженням, різного роду ксенофобією – расизмом, націоналізмом.

До теперішнього часу склалося безліч визначень толерантності, які розглядалися й аналізувалися у публікаціях різного характеру. Отримали спеціальну розробку політична, релігійна, національна, моральна, соціальна толерантність та інші форми її правління. Толерантність все більше виступає, з одного боку, як важливий фактор гармонізації світових, загальноцивілізаційних, регіональних та національних суспільно-духовних процесів, а з іншого – як їхній прямиий наслідок.

Розвиток толерантності відбувається як у контексті збагачення й еволюції її концептуально-сутнісного змісту, так і з точки зору підвищення її суспільно-

духовного статусу. Однією з важливих особливостей побудови громадянського суспільства, правової демократичної держави виступає необхідність подальшого підвищення ролі і статусу толерантності, її концептуально-змістовного вдосконалення.

Таким чином, ми можемо констатувати, що феномен толерантності у процесі встановлення громадянського діалогу має беззаперечне і виняткове значення і має вираз в загальноприйнятих цінностях, а саме: взаємоповаги до представників різних культур і релігій, змістовних форм і норм їхньої виразності.

До цієї ж думки схиляється С. Хантінгтон, визначаючи толерантність як ціннісний норматив, відтворений у терпимості до відмінностей і суперечностей у відносинах між соціальними і політичними групами. Дотримання принципу толерантності призводить до визнання легітимності компромісу. Це передбачає наявність деяких добровільних обмежень, які згладжують гострі питання завдяки домовленості і сприяють формуванню консолідації громадянського суспільства.

Толерантність відіграє значну практичну роль в самоорганізованому суспільстві, створюючи основу для вільного обговорення громадянами різних питань. Дотримання принципу толерантності призводить до того, що кожен має право захищати за допомогою раціональних аргументів своє розуміння того, що є для індивідів благом. Вільне вираження власної думки та обговорення веде до формування всеосяжного погляду на дійсність, розвитку громадянської культури. Свобода слова розглядається як одне з найважливіших прав, притаманних людині як мислячій істоті. Її зміст вбачається у праві вільного висловлювання думок і суджень кожним громадянином за умови дотримання законів і прав.

Налагодження громадянського діалогу не можливе без довіри між різними людьми, соціальними групами, організаціями тощо. У довідковому виданні поняття довіра визначається як ставлення до органів державної влади та посадових осіб, їхньої діяльності, яке базується на вірі, переконаності та впевненості громадян у надійності, компетентності, сумлінності, ширості, чесності цієї влади [9, 173]. На думку Т. Василевської, довіра виступає основоположним принципом побудови взаємин між владою та громадою. Довіра громадян до влади відображає узгодженість інтересів професійної групи з інтересами суспільства та здатність державних інституцій презентувати та реалізувати потреби і цінності загалу [3, 158].

Ослаблення довіри громадян до влади, як зазначають фахівці Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР), полягає у викритті неналежних дій або прямою корупцією з боку державних посадових осіб [8]. Як зазначає дослідник П. Штомпка, рівень довіри у суспільстві визначається культурою довіри. На його думку, культура довіри – це соціально усталена довіра, що набута впродовж певного сприятливого історичного розвитку суспільства, а далі відтворюється від покоління до покоління і повсякденно впливає на поточний стан довіри в суспільстві. Антиподом культури довіри дослідник визначає культуру недовіри або цинізму – узагальненої підозрілості стосовно людей та інститутів, що змушує постійно стежити за ними і контролювати їхні дії через страх перед обманом, недоброзичливістю, таємними діями [10, 334-335].

Отже, перед органами державної влади постає важливе завдання підвищення рівня довіри з боку громадян, що є базовою умовою формування позитивного іміджу органів державної влади.

Наукова новизна роботи полягає в узагальненні теоретичних положень наукового дискурсу щодо громадянського діалогу та обґрунтуванні його принципів як форми соціокультурної взаємодії в сучасному суспільстві.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що дослідження діалогу загалом та громадянського діалогу, що лежить в основі формування громадянського суспільства та його культури, доводить, що він є не тільки засобом комунікації, а й важливою складовою соціокультурного розвитку людини та суспільства.

Громадянський діалог в своєму змістовному потенціалі має неабияку рушійну силу для забезпечення гідного існування людини в суспільстві.

Обов'язковою умовою громадянського діалогу є довіра, породжена надійністю сторін. Зокрема, наголошено, що низький рівень довіри учасників громадянського діалогу призводить до розвитку негативних тенденцій в суспільстві, а саме: породжується непорозуміння, розвиток гегемонії, яка пронизана насильницьким нав'язуванням певної стратегії дій і розвитку, моделей поведінки.

Таким чином, громадянський діалог має особливу структуру і виконує ряд важливих функцій. Подальший розвиток громадянського діалогу багато в чому буде залежати від громадянської активності населення країни, від підвищення рівня культури діалогової взаємодії суспільства і держави. З одного боку, рівень зацікавленості діалогової комунікації в суспільстві визначається ступенем розвиненості громадянської активності населення, а з іншого боку – сама ця активність пробуджується лише у повноцінному і рівноправному діалозі громадянського суспільства з державою, чого, до речі, сьогодні так не вистачає для становлення повноцінного громадянського суспільства в сучасній Україні.

Література

1. Бахтин М.М. Этика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М., 1986. – 445 с.
2. Бубер М.Я. Я и Ты; Диалог / М.Я. Бубер. – М., 1995. – 464 с.
3. Василевська Т. Е. Особистісні виміри етики державного службовця : [монографія] / Т. Е. Василевська. – К. : НАДУ, 2008. – 336 с.
4. Гіптерс З.В. Культурологія: словник-довідник. – К. : УБС НБУ, 2008. – 407 с.
5. Гульнаре М. Толковый словарь актуальных социокультурных терминов / М. Гульнаре, И. Маркина. – Рига, 2007. – 299 с.
6. Касьянова Е. И. Социально-философские основания толерантности: Автореф. на соискание учен. степени д-ра филос. наук. – Улан-Удэ, 2009. – 45 с.
7. Копієвська О.Р. Трансформаційні процеси в культурі сучасної України : монографія / О. Р. Копієвська ; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – Київ : НАКККиМ, 2014. – 293 с.
8. Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) / Приложение V. Рекомендация Совета по совершенствованию этики поведения на государственной службе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oecdmoscow.org/rusweb/rusfeder/p5.htm>
9. Сичова В. В. Довіра до влади // Енциклопедичний словник з державного управління/ уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
10. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / П. Штомпка / пер. с польск. С. М. Черновой. – М. : Логос, 2005. – 664 с.

References

1. Bakhtin, M. M. (1986). Ethics of verbal creativity. Moscow [in Russian].
2. Buber, M. J. (1995). I and you; Dialogue. Moscow [in Russian].
3. Vasylevska, T. (2008). Personal modes of Ethics of state officials Kyiv: NADU [in Ukrainian].
4. Gipters, Z. V. (2008). Cultural Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
5. Gulnare, M. (2007). Explanatory Dictionary of the actual socio-cultural terms. Riga [in Russian].
6. Kasianova, E.I. (2009). Social and philosophical foundations of tolerance. Doctor's thesis. Ulan-Ude [in Russian].
7. Kopyevska, O.R. (2014). Transformation processes in the culture of modern Ukraine. Kyiv : NAKKKiM [in Ukrainian].
8. The Organization for Economic Cooperation and Development. Retrieved from <http://www.oecdmoscow.org/rusweb/rusfeder/p5.htm> [in Russian].
9. Sichova, V.V. (2010). The credibility to the authority. Encyclopedic Dictionary of Public Administration. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
10. Stompka, P. (2005). Sociology. Analysis of modern society. M.: Logos [in Russian].